

OSJETLJIVOST MLADIH ZA SIMBOLIČKI GOVOR U LITURGIJSKIM I DRUGIM MOLITVENIM OBLICIMA

Bernardin ŠKUNCA

UVOD

Fenomen mladih našeg vremena pred svima stoji kao zagonetna, privlačna tajna: svatko bi je želio dokučiti, a nitko je ne uspijeva otkriti; svatko bi je htio svrstati u svoje redove, a ona se nikome ne daje u ruke: svatko bi se rado hvalio da je posjeduje, ali ona uporno želi ostati svoja.

S tim osjećajem ulazim u ovu temu, svjestan velikih i mnogih ograničenja. Govorim o onim mladim ljudima koje imamo bez pretenzije i umišljanja da „posjedujemo” mase mladih. U tu varku nas ne smiju uvesti ni naša obljetnička ili prigodna slavlja što smo ih s relativnim uspjehom slavili proteklih godina (Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata, nacionalni i regionalni euharistijski kongresi, Godina mladih i dr.). Mladi su masovno na Trgu Republike (Zagreb), na Korzu (Rijeka, Sarajevo), na Rivi (Split), na Kalelargi (Zadar), na Stradunu (Dubrovnik), ili pak na sportskim stadionima, u sportskim dvoranama, ili konačno, rasuti po kafićima, disko-klubovima i barovima. Mi ih imamo brojne samo u rijetkim prigodama i samo u nekim našim sredinama (Zagreb, Split, Široki Brijeg, Sinj, Tolisa...). Govorimo, dakle, o onom broju mladih koji su na našim nedjeljnim euharistijskim i drugim slavljinama, u katezezi ili u molitvenim grupama. Imamo ih relativno malo. Radimo li s njima na razini zadatka? Znademo li koji ih simboli zanose? Koje simbole im mi nudimo? Privlače li ih kršćanski, liturgijski i drugi molitveni simboli?

Osjetljivost mladih za kršćanske simbole ponajprije želim staviti u kontekst svijeta simbola u kojem žive naši mladi kršćani.

1. MLADI IZMEĐU IZVRNUTIH („PODIVLJALIH”) SIMBOLA SUVREMENOG SVIJETA I KRŠĆANSKIH SIMBOLA

Današnja generacija mladih živi u vremenu eksplozije mnogih vrednota, napose eksplozije slobode, koju u puno slučajeva možemo nazvati izvnutom ili „podivljalom” slobodom. Mnoge pojave ponašanja mladih, u svijetu i u nas, možemo nazvati istim imenom. Kada pak pod određenim ponašanjem mislimo na određene sim-

bole mladih, kažemo da mladi kršćani žive u svijetu izvrnutih ili podivljalih simbola.¹

U nevjerojatno maštovitim, u načelu izazovnim (provokativnim) oblicima nošnje, vanjskog izgleda i ponašanja – čega i u nas ima sve više – mladi vide svoje idole i svoje simbole. Nosioci simbola mladih, što ih susrećemo u našim gradovima (i selima!), nisu osamljeni slučajevi izgubljenih pojedinaca – ranije bi se reklo, čudaka – nego utjecajne skupine mladih slobodnjaka koji su našli „svoj“ simbolički govor i nude ga, u najmanju ruku, svojim vršnjacima. Imaju svoj nazor na svijet, svoj stil, svoje simbole. Takvi su npr. šminker, kauboji, hipici, rasteri, elektroničari, hip-hoperi, pankeri, metalurzi.² Moguće ih je susresti i među mladima koji k nama dolaze na vjeronauk ili na misu. Nedavno mi je jedna studentica, poslije nedjeljne mise, s najvećom ozbiljnošću govorila o vrstama tih stilova mladih. I sama je, u vanjskom izgledu, primijenila neke pojedinosti od upravo navedenih grupacija. Uostalom, i poznati stručnjaci, sociolozi i psiholozi, u svojim analizama pokušavaju otkrivati pozitivne težnje u tim izvrnutim simbolima i u načinu života mladih što ga je Theodore Roszak nazvao „kontrakulturom“.³

Ostanimo u nadi da će izazovno ponašanje mladih, iza mnogo katarzi, donijeti dobrih plodova suvremenom svijetu. Međutim, faza osjetljivosti mladih za izazovne ili izvrnute simbole još je u svojem usponu i ima velikog odjeka u našem krugu. Očituje se u nizu izvanškolskih i izvanobiteljskih aktivnosti. Mladi su, prema jednom ispitivanju naših sociologa A. Fulgosi i F. Radina,⁴ najviše privučeni simbolima ili simbolički nabijenim lokalitetima i medijima kao što su kafići, pop, rock, i jazz-glazba, disko-klubovi i filmovi laganog sadržaja. Prema jednom shematskom prikazu navedenih autora, ti simboli ili simbolički čini mladih, unutar šireg okvira ponašanja, zastupljeni su u ovim postocima:⁵

Težnja prema izazovnim simbolima nazočna je i na području vjerskog ponašanja mladih. Mi, na žalost, nemamo pokazatelja sociološkog ispitivanja s naših tere-

1 Riječ „simbol“ ili „znak“ ovdje uzimamo u širokom značenju, kao način izražavanja težnji i slutnji preko određenog, vidljivog, vanjskog ponašanja ili predmeta. O poblizem pojmu znaka ili simbola u kršćanstvu, napose u liturgiji, vidi: D. Sartore, *Segno /simbolo*, u: *Nuovo dizionario di liturgia*, ed Paoline, Rim, 1984, str. 1370–1381; A. G. Martimort, *L'Eglise en priere*, I, Desclee, Paris, 1983, str. 182–223; L. M. Chauvet, *Du symbolique au symbole*, Cerf, Paris, 1979; A. Komadina, *Pojam i značenje simbola u životu Crkve*, u: *Kateheza* (časopis za katehezu i pastoral), br. 1/1985, str. 36–44.

2 Novinarski opis takvih grupacija vidi u časopisu *Rock*, Beograd, izd. Politika, juli 1985, str. 38–39.

3 Pod pojmom „kontrakultura“ Th. Roszak misli na način života mladih koji se radikalno suprotstavljaju kulturi odraslih. Taj način života mladih predstavlja alternativu koja „dolazi odjvena u kričavo šarenilo – kostim posuđen iz mnogih i egzotičnih izvora – dubinske psihijatrije, ublaženih ostataka ljevičarske ideologije, orijentalnih religija, romantičnog *Weltschmerza* anarhistične socijalne teorije, dade i indijanskih predaja i, pretpostavljam, vječne mudrosti“ (Th. Roszak, *Kontrakultura*, Naprijed, Rijeka, 1978, str. 10).

4 Dr. A. Fulgosi i mr. F. Radin, iz znanstvenog istraživačkog centra društvenih djelatnosti SSOH, uzeli su šesnaest prosvjetno-pedagoških srednjih škola, orijentirajući se na razrede koji predstavljaju različite obrazovne centre i ispitujući stilove života, npr. niz vanškolskih aktivnosti (v. *Stilovi života zagrebackih srednjoškolaca*, Zagreb, 1982).

5 A. Fulgosi – F. Radin, *Stilovi života*, 134–135.

Broj varijable sadržaj		frekvencija		%		
1.	Vrijeme izvan školskih i drugih obaveza najvećim dijelom provodim					
	1. sam		96		10.2	
	2. s obitelji		252		26.8	
	3. s prijateljima		472		50.3	
	4. s djevojkom (mladićem)		119		12.7	
		vrio				
		često	često	rijetko	nikada	
		4	3	2	1	
2.	provodim vrijeme u kafiću	f	65	214	428	232
		%	6.9	22.8	45.6	24.7
3.	slušam pop i rock glazbu	f	396	399	128	16
		%	42.2	42.5	13.6	1.7
4.	slušam ozbiljnu glazbu (nije odgovorio 1, tj. 0.1%)	f	23	106	470	339
		%	2.4	11.3	50.1	36.1
5.	slušam narodnu glazbu	f	32	119	342	446
		%	3.4	12.7	36.4	47.5
6.	slušam jazz-glazbu	f	44	145	483	267
		%	4.7	15.4	51.4	28.4
7.	pratim koncerte pop i rock glazbe	f	87	268	431	153
		%	9.3	28.5	45.9	16.3
8.	slušam šlagere	f	44	178	439	278
		%	4.7	19.0	46.8	29.6
		%	9.3	28.5	45.9	16.3
9.	posjećujem koncerte jazz glazbe	f	26	38	231	644
		%	2.8	4.0	24.6	68.6
10.	slušam elektronsku glazbu (općenito avangardnu glazbu)	f	75	176	378	310
		%	8.0	18.7	40.3	33.0
11.	posjećujem disco-klubove	f	200	303	312	124
		%	21.3	32.3	33.2	13.2
12.	posjećujem kino-predstave	f	243	485	200	11
		%	25.9	51.7	21.3	1.2
13.	gledam filmove laganog sadržaja	f	103	429	351	56
		%	11.0	45.7	37.4	6.0
14.	gledam angažirane i umjetničke filmove	f	87	357	376	119
		%	9.3	38.0	40.0	12.7
15.	dovoljno mi je da film bude napet i akcion	f	154	423	271	91
		%	16.4	45.0	28.9	9.7
16.	posjećujem operu—balet ili koncerte ozbiljne glazbe	f	20	79	383	457
		%	2.1	8.4	40.8	48.7
17.	posjećujem kazališne predstave	f	29	196	581	133
		%	3.1	20.9	61.9	14.2
18.	posjećujem umjetničke izložbe	f	33	128	500	278
		%	3.5	13.6	53.2	29.6
19.	posjećujem muzeje	f	23	147	626	143
		%	2.4	15.7	66.7	15.2
20.	posjećujem sportske priredbe	f	150	223	379	187
		%	16.0	23.7	40.4	19.9

na (kršćanskih). Zanimljiv je i poučan u vezi s tim rezultat ispitivanja mladih u Italiji. Mladi su, prema tom ispitivanju, privučeni parareligioznim simbolima koje nalaze u prakticiranju zena, yoge, transcendentalne meditacije, parapsiholoških fenomena, magije, spiritizma, horoskopa.⁶

Iz rada na terenu, tj. u našim vjeronaučnim krugovima, znamo da su slična ponašanja i u nas nazočna. Trebalo bi dublje zaviriti u skupine mladih. Tamo se događa mnogo toga što nama izmiče.

2. OSNOVNI SIMBOLI MLADIH U LITURGIJI I U DRUGIM MOLITVENIM OBLICIMA

Mladi kršćani koje imamo žive u tom svijetu izazovnih, često izvrnutih ili podivljalih znakova i simbola. Mogu li mladi ljudi biti osjetljivi na kršćanske simbole koje im nudi liturgija ili drugi molitveni oblici? U radu s mladima na terenu ili u zajedničkim skupovima šireg značenja – hodočašća, obljetnička slavlja, obnove mladih – prepoznaju se neke težnje koje govore o osjetljivosti mladih za kršćanske simbole koji su, kao simbolički govor, u središtu liturgije i drugih molitvenih oblika. Mladi su npr. poneseni simbolom okupa (vole se naći), simbolom pjesme (vole zapjevati), simbolom riječi (vole se izraziti), simbolom geste i kretnje (vole očitovati svoju mladost), simbolom hoda (vole hodočasnička, izletnička putovanja), čak i simbolom šutnje (kad su motivirani, vole zašutjeti i razmišljati). To su, čini nam se, simboli na koje su mladi osjetljivi u svojem načinu života, ali to su istodobno i liturgijski i općemolitveni simboli. Ovdje ističemo najvažnije.

OKUP – simbol zajedništva u Bogu

Naći se zajedno jedna je od svakidašnjih težnji mladih. Naći se na stadionima, u sportskim dvoranama, u prostorima zabave ili na šetalštima, to je neizostavna pojedinost u životu mladih. Okup je ujedno osnovni, prvi zakon liturgije i svakog molitvenog susreta. Ali, okup u liturgiji i u drugim molitvenim oblicima događa se na drugoj razini. Prijelaz iz dnevne u molitvenu razinu čini okup simbolom. Bez tog prijelaza okup ne poprima simbolički kršćansko-molitveni naboj. Taj prijelaz mladi kadikad doživljavaju teško, napose ako je riječ o uhodanim, nedinamičnim i nekreativnim oblicima molitvenih susreta. Na neangažirane molitvene susrete mladi naprosto ne dolaze.

Da bi okup postao simbolički snažan za mlade, potrebno je da susret prijeđe u zajedništvo, u blizinu i u prijateljstvo. S tim u vezi potrebno je svratiti pozornost na stvaranje uvjeta za okup „prije” i za okup „poslije” molitvenih susreta. Predvorja crkava, vjeronaučne čitaonice, dvorane za mlade i drugi prikladni prostori, te napose živi prijateljski susret iz blizine, mogu okup učiniti doživljenim. Poznato je da u društvenom životu mladih određeni lokaliteti poprime značenje simbolič-

6 Usp. G. Milanesi (i suradnici), *Oggi credono così*, I (i risultati), izd. Elle di ci, Torino, 1981, str. 158–161.

kog prostora. Takvi lokaliteti, s različitih pojedinosti, poprime određeni simbolički naboj.

Crkva ili dvorana, ili neki drugi prostori gdje se sastaju naši mladi, moraju – da bi bili privlačni za mlade – steći određeni, svoj, simbolički naboj. Taj simbolički naboj je, dakako, potrebno obojiti kršćanskim bojama, bitnim za liturgiju i za neki drugi molitveni oblik. Kad smo uspjeli ostvariti taj kršćanski-liturgijski-molitveni simbolički naboj, dosegli smo onu osjetljivu točku koja dodiruje mlade. Naboj, kakav npr. ima za vjernike u Hrvata zagrebačka katedrala, kakav imaju svetišta.

Ako se okupu daje važnost i ako se pruže osnovni uvjeti, tada okup prelazi u zajedništvo. Okup je, naime, simbol zajedništva.

PJESMA – simbol radosti i prijateljstva u Bogu

Okup je najčešće obilježen pjesmom. Liturgijski i drugi molitveni okup, u svojoj temeljnoj strukturi, pjesmu stavlja već na sam početak takvog susreta. Pjesma je simbol radosti onih što su se okupili. Poneseni mladenaštvom – bez opterećenja što ih u kasnijoj dobi nametne život – mladi su okrenuti radosti. Pjesma naprosto spada u stil života mladog čovjeka, što, dakako, podjednako vrijedi za molitvene susrete, osim meditacije, a nije ni tu nužno izuzeta.

Pjesma je snažan simbolički govor mladih. Mora se, na žalost, kazati da u našim crkvenim krugovima nema dovoljno osjetljivosti za pjesmu mladih. Ne znam kakva bi obilježja trebala imati pjesma za mlade (nisam glazbenik), ali znam da određene pjesme što ih naši mladi pjevaju, nemaju dovoljno jak i dovoljno naš simbolički naboj. Dok se s jedne strane u društvenom životu pjesmi za mlade posvećuje mnogo pažnje (festivali zabavne ili klasične naravi, gramofonske ploče, kazete, TV-programi i sl.), u našem je crkvenom prostoru stvarateljstvo za mlade skromnog značenja. Tako u našoj liturgijskoj pjesmarici „Pjevajte Gospodu”,⁷ koja je sabrala veliki glazbeni doprinos našoj poslijesaborskoj liturgijskoj obnovi, ima popijevki za djecu i za odrasle. Za kategoriju mladih nema popijevki, ili su sve za mlade! Ima u nas više pjesmarica za mlade posebnih, individualnih izdavača. Možemo li vjerovati u njihovu kvalitetu.

Pjesma kao simbol za mlade jest nešto poput onoga što hrvatske božićne pjesme znače našem puku za božićno vrijeme, što je pjesma „Zdravo, Djevo” za naše hodočasničke i druge vjerničke skupove. Naprosto simbol-pjesma! Imamo li koju simbol-pjesmu za mlade? Izvornu, našu?!

Nije na meni da definiram pjesme koje bi mogle prerasti u simbol-pjesme za mlade. Neka to učine glazbenici. S liturgijskog stajališta smijem primijetiti barem slijedeće: da takva pjesma ima naboj simboličke komunikacije, tj. povezivanja mladih bez granica (katolički), da zanos bude izražen vertikalno i horizontalno, da ima boju sakralnoga i da nije (uvijek) „donešena”.

⁷ Usp. *Pjevajte Gospodu pjesmu novu*, priredila komisija imenovana od BKJ na Institutu za crkvenu glazbu pri KBF u Zagrebu, Zagreb, 1983.

Izgovorena ili naviještena riječ u liturgiji ili u drugim molitvenim oblicima jedan je od bitnih načina simboličkog govora.

Možemo li reći da je riječ što je voditelji slavja upućuju mladima za vrijeme euharistije ili drugih molitvenih oblika, riječ-simbol, riječ koja se pred mladima očituje kao nešto vidljivo, uočljivo, opazajno, osjetno, kao riječ koja govori i upućuje na drugu, višu stvarnost.

Riječ-simbol nije hladno izrecitirana, namještena ili glumački naučena riječ. Još manje je riječ-simbol nemarno i nezainteresirano izrečena riječ, riječ bez pažnje i naglasaka. Riječ koja želi biti nosilac simbola za mlade mora biti nosiva riječ, s određenom nužnom težinom, mora imati zanosa, mora imati zvuk istinitoga i ugodaj lije poga. Mora imati Duha! Čime će im, inače, ta riječ biti simbol?

Riječ u liturgiji i u drugim molitvenim oblicima mora, zatim, biti odmjerena. Nije li istina da nam molitveni susreti trpe kadikad od viška riječi? Brbljava liturgija nema snagu simbola. Molitveni susret u kojem se beskrajno nižu molitve, zacijelo ne može djelovati snažno. Zato će i mladi dobro prihvatiti „askezu riječi“⁸ kako bi riječ u molitvenim susretima dobila snagu simbola.

Kadikad u našim zajedničkim slavljinama za mlade – kao što je nedavno bilo u Zagrebu uz Godinu mladih⁹ – osjetimo kako se riječ pretvorila u simbol, kako je bljesnula i zahvatila mlade. Takva bi iskustva, pojednostavljena i prilagođena, trebalo prenositi na teren ili stvarati nova.

GESTE I KRETNJE – simboli stvaralačkog duha

„Trebalo ponovno otkriti gestualni govor“¹⁰, napisao je nedavno kardinal G. Danneels.

Geste i kretnje, što su u liturgiji i drugim molitvenim oblicima neizostavni izraz, poznati su način izražavanja umijeća i umjetnosti u evropskoj kulturi. Postoji, kako je poznato, cijela kultura gesti i kretnji, kao što su balet, ples, umjetničko klanje na ledu i drugi oblici što se njeguju u kazališnom i zabavnom životu. Štoviše, geste i kretnje idu u dnevni oblik komunikacije među ljudima, od običnog razgovora u šetnji do mogućih oblika pozdravljanja kod ristanaka ili dolaska dragih osoba.

I liturgija, i drugi molitveni oblici, puni su gesti i kretnji. Posebnu pažnju moramo im dati u radu s mladima. Mladi ne mogu prepoznati svoj govor u našim često ukočenim liturgijama. Stvaralački duh voditelja naći će mnogo prostora za geste i kretnje u molitvenim susretima: uzdignute ruke nazočne zajednice mladih prema oltaru u trenutku prikazivanja darova, pjevanje pripjevno psalma uz prikadne geste, i sl., mogu postati pravi simbolički molitveni izraz mladih. Ako su takve geste i kretnje, k tome, praćene nosivom riječi ili glazbom, postaju govor za mlade. Postale su simbol.

8 Usp. G. Danneels (kard.), *Vingt ans apres la „Constitution sur la liturgie“*, u: *La Maison-Dieu*, Cerf, Paris, br. 162/1985, str. 117.

9 U zagrebačkoj katedrali je 27. listopada 1985. održan vjernički nacionalni susret mladih s posebnim programom koji se snažno dojmio mladim.

10 G. Danneels, *Vingt ans*, str. 117.

ŠUTNJA – simbol nutarnjeg mira

Samo iz površnog promatranja mladih može se misliti da šutnja nema mjesta u njihovu dinamičnom razdoblju života. U mladima nema ugleda disciplinska šutnja, kao u samostanima, niti nametnuta šutnja, kao u školama, niti šutnja nemoći, kao u starijih osoba. Ali dobro ponuđena šutnja koja je simbol dublje, nutarnje komunikacije, mladima je jako privlačna. Takva šutnja može biti pravi simbolički govor u liturgiji¹¹ ili u meditaciji.¹²

PREDMETI – simboli Božje blizine

Liturgija je puna znakova i simbola-predmeta: crkva kao građevina i svi predmeti u njoj (oltar, križ, slike, razne prigodne forme u cvijeću ili u drugim materijalima). Vizualno doživljavanje takvih znakova i simbola spada u red doživljaja bez kojih je nemoguće zamisliti molitvene susrete. Neiscrpiv je broj takvih znakova i simbola pa ih ovdje ne želimo nabrajati.¹³ I za taj oblik simbola mladi imaju vlastiti ukus, o čemu svakako treba voditi računa.

3. TEMELJNA OBILJEŽJA SIMBOLIČKOG GOVORA MLADIH

Mogli smo se još dugo zadržati oko općih i pojedinačnih simbola, ali smatramo da je važnije dotaknuti pitanje obilježja općeg simboličkog izražavanja u liturgijskim i drugim molitvenim oblicima mladih. Sažeto ću opisati samo neka od njih.

Obilježja ZAJEDNIŠTVA

Svi simboli i znakovi u liturgiji ili u drugim molitvenim susretima ponajprije trebaju biti obojeni obilježjem zajedništva u Gospodinu: „Gdje su dvojica ili trojica sabrana u moje ime, i ja sam među njima” (Mt 18,20). Zajedništvo u Kristovu Duhu jest eminentno kršćansko obilježje kojim treba biti prožet svaki molitveni susret s mladima. Tu prestaju interesi klape, društva, kluba. Zajedništvo Pracrkve ostaje ideal: „Svi koji prigrlješe vjeru držahu se zajedno i sve im bijaše zajedničko” (Dj 2,44).

Molitveno zajedništvo mladih – da bi to postalo – mora biti svjesno pripadnosti Kristu. Napose to vrijedi za liturgijsko zajedništvo, jer „liturgijska zajednica nije samo sastanak više osoba, makar su pobožno i sabrano jedna uz drugu (...). U liturgijskom smislu zajednica se stvara kada se određeni broj osoba sastao u vjeri i u svjesnoj pripadnosti Kristu, da slave sveta otajstva.”¹⁴

11 Usp. *Sacrosanctum concilium* (Konstitucija o liturgiji Drugog vatikanskog sabora), br. 30: *Opća uredba rimskog misala*, u: *Rimski misal*, KS, Zagreb, 1980, br. 23 (str. 16).

12 T. Ivančić, *Oče...*, upute i predlošci za kršćansku meditaciju, Zagreb, 1982, napose str. 7–19.

13 Usp. A. G. Martimort (i suradnici), *L'Eglise en prière*, I, str. 195–219.

14 R. Guardini, *La messe* (prijevod s njemačkog), Cerf, Paris, 1965, str. 107.

Riječ je, dakle, o zajedništvu posebne razine. Kršćanske, liturgijske, molitvene. Ne ide, stoga, u pohvalu kad mladi reknu: „Ovdje nam je dobro kao u kafiću!” U takvom slučaju je očito da zajedništvo u Duhu nije ostvareno. Okup nije prerastao u simbol (ostao je na razini drugovanja); putovanje prema svetištu nije preraslo u hodočašće (ostvaren je samo izlet); tehnika meditacije nije prerasla u kršćansku meditaciju (ostala je samo ljudski napor za nutarnjim smirenjem) i sl. Okup, hodočašće, pjesma ili drugo, prerasta u simbol kad mladi reknu: „Ovo je nešto drugo!” Tada je ostvareno zajedništvo.

Obilježje zajedništva uistinu je temeljno za svako molitveno izražavanje mladih: u euharistijskom slavlju, na hodočašćima, u molitvenim skupinama. Doživljaj zajedništva, zapravo, treba da preraste u stanje (habitus) zajedništva. Zato su neke skupine mladih, kao što su molitvene, privlačiv simbolički prostor za mlade. Naravno, stvar je voditelja hoće li takvo stanje zajedništva biti otvorenog ili zatvorenog tipa. Ako je došlo do potonjeg, više nije moguće govoriti o zajedništvu u Božjem Duhu. Tada to zajedništvo slični na zajedništvo sekte.

Obilježje SAKRALNOSTI

Od obilježja što ih ovdje navodimo, obilježje sakralnosti, možda, najmanje privlači mlade. Zbog provokativnih ili čak podivljalih simbola današnjeg svijeta, mladi lako izgube osjećaj za sakralno. Obarajući se na tzv. tabu-teme, mladi lako „obore” i „svete” teme. Kriza sakralnoga u mladima često je u krugu krize drugih ljudskih i kršćanskih vrijednosti.¹⁵

Sakralnost spada u najdublje vrijednosti čovjeka, kao čovjekova „imanentna transcendentnost”.¹⁶ Očito je da smisao za sakralno postoji i u dubinama mladog čovjeka. Liturgija i drugi molitveni oblici tu su kao idealni prostor otkrivanja i razvijanja sakralnog u mladima. Na koji im način možemo vratiti povjerenje u sakralno?

Jedan od mogućih putova otkrivanja sakralnoga u mladima jest put valoriziranja općeljudskih vrednota na koje su mladi osjetljivi, npr. valoriziranjem prijateljstva, ljubavi, darivanja i sl. Mislim da je važno pred mladima pokazati kako Crkva odbacuje dualističko gledanje na sakralno. Mladi ne smiju dobiti dojam da su spomenute ili slične vrednote profane, nesvete, zemaljske. Naprotiv, i liturgija pruža sliku valoriziranja tih i takvih vrednota. Možda će u tome dobro doći kateheza obreda za vjenčanje. Taj obred je, naime, pun sakralnoga i općeljudskoga u isti mah, nebeskoga i zemaljskoga. Pun je simbola na koje su mladi osjetljivi: simbolički govor o ljubavi u čitanjima, u formuli bračnih drugova, odnosno zaručnika, u molitvama, a zatim simboličke geste pružanja ruke i stavljanja prstena, i sl. Slične se kateheze mogu izvesti i u mnogim drugim liturgijskim i općemolitvenim sadržajima, npr. kad god je riječ o gore spomenutim vrednotama.¹⁷

15 Usp. T. Ivančić, *Mladi i molitva*, u: *Kateheza*, br. 1/1985, str. 45–47.

16 Usp. A. N. Terrin, *Sacro*, u: *Nuovo dizionario di liturgia* (a cura di D. Sartore – A. M. Triacca), ed. Paoline, Rim, 1984, str. 1303–1316.

17 Usp. *Rimski obrednik, Red vjenčanja*, KS, Zagreb, 1970, str. 32–71 (biblijska čitanja).

Važno je pri tom pitanje na koji se način mladima prikazuje sakralnost liturgijskih i drugih molitvenih oblika. Tu postoji čitav spektar mogućih načina: od prilaznja sakralnome kao tabu-temi (magijski način) do nastupanja u liturgijskim i drugim molitvenim oblicima na način kazališnih ili glazbeno-scenskih zabavnih voditelja i izvodača (glumački i zabavljački način). Voditelji i suvoditelji mladih — ma o kojem je obliku molitve riječ — nisu ni magijski vračevi ili voditelji sekte ni zabavno-scenski voditelji šansona. Stoga je podjednako nesakralno ako se na račun molitvenog susreta mladih rekne: „Bilo je kao u transu sekte”, kao kad se rekne za voditelje da „zabavljaju kao voditelji večeri šansona”.

Sakralno u liturgiji i u drugim molitvenim oblicima mora biti prepoznatljivo, s vlastitim stilom, s kršćanskom dušom. Koji je to stil? Nije ga moguće definirati jer se krije između liturgijskih i drugih molitvenih izričaja i simbola. Ali, moguće ga je prepoznati. Temeljno mu je obilježje da upućuje na drugo i na Drugoga, da dušu mladog čovjeka diže prema „gore”. Ne zaustavlja pažnju na sebi nego postaje „medij” ili simbol za onostrano. Naprosto simbol.

Obilježje TJELESNOG IZRAŽAVANJA

Nijedan način valoriziranja sakralnosti ne smije zanijekati ili zapostaviti ulogu tjelesnog izražavanja u liturgijskim i drugim molitvenim oblicima. Nijekati vrijednost tjelesnoga u naponu tjelesne dobi, što je slučaj u mladima, bio bi stvarni dualizam. Mnogi su se duhovni pravci u povijesti Crkve (i danas!?) umorili prikazujući nevrijednost tjelesnoga, zapostavljajući ili čak prezirući tjelesno, kao što su to činile dualističke sekte.

Što pak znači obilježje utjelovljenosti u liturgiji ili u drugim molitvenim oblicima mladih? Može li se određeni molitveni oblik izraziti kroz tijelo a da ne podlegne tolikoj dominaciji tjelesnoga da gotovo posve istisne duhovno?

Ponovno treba naglasiti da je kršćanstvu stran svaki dualizam. Otkako je Gospodin Isus uzeo ljudsko tijelo da se nastani među nama, sve je materijalno — napose ljudsko tijelo — dobilo drugu dimenziju. Spiritualnu. Ipak, u posve stvarnim situacijama nije jednostavno reći u kojoj se mjeri npr. u liturgiji može naglasiti tjelesnost.

Mislim da je tu moguće istaknuti opće pravilo koje bi moglo glasiti ovako: tjelesno je u onoj mjeri prihvatljivo u liturgiji ili u drugim molitvenim oblicima, u kojoj je nosilac i pokazatelj svetoga, odnosno duhovnoga. Ako se iz takvog načela npr. u euharistiji za mlade izvodi ulazni ili prijevni psalam uz geste i kretnje, to može biti pravo sakralno valoriziranje tjelesnoga u liturgiji.¹⁸

Naglasit ću da nikakva estradna umjetnost ne može biti „uzorom” za takvu primjenu. Estradna umjetnost ima svoje zakone. Liturgijska i molitvena ima svoje. Na žalost, u nas ne postoje središta — niti predmeti u našim školama i teologijama — gdje bi se tražili i nudili modeli sakralnog izražavanja tjelesnosti u liturgiji

18 Vrlo informativan i formativan uvid u tjelesno izražavanje u liturgiji ili u drugim molitvenim oblicima vidi u P. Imberdis, *Liberare l'espressione* (prijevod s francuskog), izd. Elle di ci, Torino, 1982.

ili u drugim molitvenim oblicima. Na drugoj strani, u društvenom životu mladih, postoje brojne škole i održavaju se tečajevi za, recimo tako, profano izražavanje tjelesnosti. Naglasimo, konačno, da tjelesnost ide u red temeljnih zakona liturgije: bez tijela nema obreda, bez tijela nema zajedničkog molitvenog izražavanja.

Obilježje INKULTURACIJE

Kada je riječ o molitvenim oblicima mladih, pitanje inkulturacije¹⁹ je nezaobilazno.

Mladi današnje generacije osjetljivi su za kulturu na nacionalnoj i kozmopolit-skoj razini. Sredstva međuljudskog povezivanja (mass-media) povezuju sve ljude svijeta, ali posebno sve mlade svijeta. Ni u jednoj se životnoj dobi kultura ne pre-nosi tako brzo kao u svijetu mladih. U kojoj čudesnoj brzini iz Amerike ili iz ze-malja Zapadne Evrope u nas dođu oblici ponašanja koji predstavljaju kulturu mla-dih, ili „kontrakulturu“.²⁰ U kojoj čudesnoj komunikaciji je, putem satelita, izve-den prošlog ljeta londonsko-filadelfijski spektakl „Live Aid“? Mladi brzo i rado komuniciraju na kozmopolit-ski način. Tako se inkulturiraju u svjetsku kulturu mladih.

Ali, mladi su još osjetljiviji na nacionalnu i krajevnu kulturu. Naša obljetnička slavlja i mnoge krajevne proslave u kojima su bili aktivno uključeni mladi, očito svjedoče da mladi vole korijene iz kojih su izrasli. Liturgija je, uostalom, od sa-mih početaka kršćanstva bila nosiv izraz kulture pojedinih naroda i krajeva. Ona to želi ostati i danas, jer se takav odnos liturgije prema kulturi temelji na samoj na-ravi liturgije, a ne tek na načelima Drugog vatikanskog sabora.²¹

Polazeći od gornjih konstatacija – kozmopolit-ske i nacionalne, odnosno krajevne inkulturacije – može se dogoditi prividni, a kadikad i stvarni sukob: sukob iz-među kulture svijeta i kulture naroda ili pokrajine. Problem se pojavljuje tamo gdje se, bez kriterija, uvozi strano („svjetsko“) kao nužno „bolje“, ne tražeći i ne razvijajući vlastite izvore. Tako se dogodilo da su nam, bez naročitog smisla za vrednovanje, na naš teren presađene pjesme ili načini držanja u molitvi sa stranih terena, prenoseći tako – bez dubljeg opravdanja – izraze drugih kultura na štetu stvaranja iz naše povijesne i životne sredine. S druge strane je pretjerano braniti svaki „uvoz“, jer se prihvaćanjem vrijednih ostvarenja iz drugih duhovnih kultura ostvaruje, između ostalog, katolicitet mladih kršćana.

Obilježje IGRE

Obilježje igre može izazvati najviše zanosa u liturgijskim i drugim molitvenim oblicima mladih. Naravno, nije riječ o unošenju „nereda“ u molitvene susrete mla-dih. Nije riječ ni o nepoštivanju liturgijskih rubrika ili osnovnih zakona molitve.

19 O tom pitanju – s posebnim osvrtom na liturgiju – vidi: P. Bašić, *Liturgijska prilagodba između teologije i kulture*, u: *Služba Božja* (liturgijsko-pastoralna revija), Makarska, br. 2/1985, str. 91–107; C. Di Sante, *Cultura e liturgia*, u: *Nuovo dizionario di liturgia*, str. 341–351.

20 Usp. *ovdje*, str. 2.

21 Usp. P. Bašić, *Liturgijska prilagodba*, str. 92–93.

Nije riječ ni o unošenju nečeg nespojivog s liturgijom ili s drugim molitvenim oblicima.

Obilježje igre pobožnim se rječnikom može nazvati „dušom” liturgije ili nekog drugog molitvenog oblika. S tog gledišta isto je kad se kaže „potrebno je liturgiji dati dušu”, kao i kad se kaže „u liturgiji treba znati igrati”. „Igrati” u liturgijskim i drugim molitvenim oblicima, to je molitvena dinamika, dinamika umijeća i umjetnosti.²²

Mladima je takav govor isprva prihvatljiv: „igra” i „dinamika”, to su svojstva utkana u bića mladih, svojstva njihove svakidašnjice. O čemu je ipak riječ?

Sva liturgijska slavlja i molitvene susrete s mladima moguće je voditi na mnogo načina. Liturgija u svojim slavljima – euharistija, pokorničko slavlje, obred sakramenta vjenčanja, krštenje mladića ili djevojke – ima svoje određene norme, propise i pravila. Svoje temeljne zakone. Ali, sva liturgijska poslijekonciljska slavlja imaju širok prostor animiranja, dinamike, igre. Nedavno održana biskupska sinoda u Vatikanu nije ni u tome – kao ni u drugim sadržajima – pošla izvan ili protiv stajališta Drugog vatikanskog sabora.²³

Obilježje igre je ne samo legalno pitanje nego potreba i dužnost. To je animatorska zauzetost. To je napor da se liturgiju i svaki drugi molitveni oblik mladih uključi u njihov život, i obratno. U pitanju je samo: kako igrati? Da, tu igru treba znati. Smatram da u tome treba vidjeti jedan od glavnih nedostataka u radu s mladima. Uz to zapažanje ipak je potrebno reći nekoliko napomena.

– Znati igrati u liturgiji ili u drugim molitvenim oblicima nije, kako se može u prvi mah misliti, iznalaženje pošto-poto novih simbola ili znakova, nove kulture. Konciljska liturgijska obnova nije npr. pronašla nove znakove i simbole, nego je otvorila prostor za novu igru: okrenuti oltar prema puku i približiti ga zajednici, to nije novi simbol, nego nova igra; pružiti mogućnost da laici – dakle i mladi! – uzmu većeg udjela u naviještanju Božje riječi kod euharistije ili u drugim molitvenim oblicima, to nije novi simbol, nego nova igra; izreći pripjevni psalam u mnogo varijanti,²⁴ uz geste, uz gitaru ili harfu, to nije novi simbol, nego nova igra!

Za takvu igru i dinamičnost nije dovoljna samo spontanost mladih, napose ako je riječ o liturgijskom molitvenom obliku. Liturgija neke zajednice mladih jest obred koji će najviše biti obred ako se odvija sa znanjem igre u liturgiji. Nema svatko toga znanja. Zato su potpuno slobodni, odnosno spontani nastupi u liturgiji često više na štetu nego na doživljaj liturgije. Kao što svatko ne može muzicirati (slobodno igrati) na klaviru – da to bude dojmljivo i vrijedno – tako ne može svatko improvizirati liturgiju ili neki drugi molitveni oblik.

22 O tome vidi: M. Teheux, *Et si Dieu était artiste...*, u: *Feu Nouveau* (mjesečnik), Tournai, br. 10/1984, str. 76–89.

23 Kard. Franjo Kuharić zagrebačkom kleru o izvanrednoj sinodi biskupa (Zagreb, 23. prosinca 1985), u: AKSA (Aktualnosti Kršćanske sadašnjosti), Zagreb, br. 52/1985, Prilog II, str. 1–5.

24 Usp. J. Gelineau, *Pastoralna teologija liturgijskih slavlja* (prijevod s francuskog), KS, Zagreb, 1973, str. 217–222.

Vođenje liturgijskih ili drugih molitvenih susreta iziskuje znalce. Taj je zahtjev posebno važan baš u radu s mladima. Nije lako igrati molitvenu igru s mladima: tako je igrati da bude prava molitva – govor s Bogom – i prava igra, prihvatljiva mladima.

– Znati igrati u liturgiji i u drugim molitvenim oblicima znači pronalaziti gotovo neiscrpive mogućnosti koje nam pružaju liturgijski i drugi molitveni oblici. Nije, dakle, toliko problem u liturgiji ili u mladima – iako ga i tu ima! – nego u našoj igri. Nisu toliko u pitanju „stari” simboli, koliko sposobnost da se pronade „nova” igra, kao što u svijetu glazbe za mlade nije problem u kompozicijama Bacha, nego u modernim interpretacijama Bacha. Mnogi sastavi rock i jazz-glazbe s velikim su uspjehom interpretirali razne kompozicije Bacha i drugih vrijednih glazbenika. I liturgija i drugi molitveni oblici pružaju mogućnosti za takvu igru.

– Obilježje igre u liturgiji (i u drugim molitvenim oblicima) spada u red lijepoga, u red umjetnosti, u red estetike i poezije. To je jedan od izraza koji liturgiju (i drugu molitvu) svrstava u drugu, višu, iznadlogičnu razinu, pa je u njezinoj dubini razumije samo onaj koji „Umjetnost i Igru uzima ozbiljno”, kako se izražava Romano Guardini.²⁵

– Konačno, valja naglasiti da svaka igra s mladima u sebi krije klice nereda. Kadikad je potrebno samo nešto ispustiti ili prenglasiti da se sve pretvori u nered. Rubricizam je mladima neprihvatljiv, ali liturgija nije nered nego red ob-red. Znati igrati u obredu jest red u igri.

Ono što smo ovdje nazvali obilježjem igre, u sebi i preko sebe krije izričaj slobode, kreativnosti i ljepote, što je sve utkano u svjetonazor mladih. Takva bi se obilježja mogla razmotriti zasebno, što ovdje ne činimo zbog ograničenja prostora predavanja.

ZAKLJUČAK

Na kraju ovog predavanja vratimo se početku našeg razmišljanja: mladi su (i) pred nama kao privlačna, zagonetna tajna. Nadam se da smo, ulazeći u svijet znakova i simbola današnjeg svjetovnog ponašanja mladih s jedne strane, i u svijet liturgijsko-molitvenih simbola s druge strane, otkrili dio te tajne. Dopustite da svima vama koji danomice iskušavate i težinu i radost rada s mladima, zaželim još cjelovitije i dublje ulaženje u tajnu mladih te, napose, ostvarenje zajedništva u Duhu Kristovu sa što brojnijim skupinama mladih.

25 Cit. prema M. Teheux, *Et si Dieu*, u: *Feu nouveau*, br. 10/1984, str. 76–89.

RÉSUMÉ

Le sujet de notre exposé touche la sensibilité des jeunes pour le langage symbolique dans la liturgie et dans d'autres formes de prière. Dans la vie des jeunes de nos jours il y a, entre autre, une tendance très nette à s'opposer à la culture des adultes, dite prédominante. D'autre part, il y a une autre culture qui se fait le jour, c'est la culture des jeunes, appelée »contreculture« (Th. Roszak). Celle-ci représente toute une gamme de signes et de symboles des jeunes. En effet, les jeunes de nos jours sont attirés par les signes et symboles de toute sorte de mélange: on y trouve des symboles provenant de divers religions et pratiques de l'Occident (punks, hypis, horoscopes, phénomènes parapsychologiques, etc.) et de l'Orient (zen, yoga, méditation transcendente), ainsi que de la pratique de la vie de tous les jours. S'ont-ils attirés par les signes et symboles chrétiens, liturgiques et autres? Il semble que oui! Tout d'abord parce que il y a un certain nombre de signes et de symboles qui, dans leur fond, sont les mêmes dans la vie de tous les jours et dans la liturgie (et dans la prière tout court), par exemple: le chant, la parole et le geste comme expressions symboliques; église, salle de réunion et autres lieux de rencontre comme localités symboliques; lumière, image, photos comme objets symboliques, etc.

Il nous semble que les signes et symboles chrétiens, pour qu'ils soient attirants pour les jeunes de chez nous, doivent avoir un certain nombre de qualités dont: l'esprit du sacré (tournés vers l'au-delà), l'esprit du corps (expression corporelle), l'esprit de la communion (tournés vers l'assemblée, vers l'autre), l'esprit de la beauté (le sens esthétique du rite), l'esprit du jeu (la créativité).

Certaines rencontres des jeunes, ici ou là en Croatie ou ailleurs en Yougoslavie (congrès eucharistique national à Marija Bistrica en 1983, l'année des jeunes en 1985, les messes avec les jeunes, les séminaires de prière et de méditation d'un peu partout en Yougoslavie) ont bien montré quelle en était l'expérience, ou à défaut de celle-ci, elles prouvent la nécessité des qualités ici traitées.